

FEMİNİST İKİLEMLER, YAZIN VE YAYINCILIK:

URVASHİ BUTALIA İLE SÖYLEŞİ

Söyleşi: *Begüm Uzun, Deepa Rajkumar, Nishant Upadhyay, Salimah Vaiya*

Çeviren: *Canan Tanır*

Toronto, Nisan 2010

Urvashi Butalia, Hindistan'da feminist bir yayınevi olan Zubaan'ın direktörüdür. Hindistan'ın ilk feminist yayınevi *Kali for Women*'ın kurucularından biridir. *Kali* gelişen dünyada kadınlar üzerine bilgi birikimini arttırmak, mevcut bilgi birikimini dile dökmek ve hem yaratıcı hem de akademik kadın yazarlara alan sağlamak üzere 1984'te kurulmuştur. Urvashi'nin 2003'te kurduğu *Zubaan*, *Kali*'nin bir nevi devamıdır. Urvashi Butalia yazar, yayıncı, feminist ve aynı zamanda tarihçidir. Yazıları Hindistan'ın modern tarihi, bölünme ve özellikle sözlü tarih üzerine odaklanır. Toplumsal cinsiyet, eyalet sistemi, köktencilik ve medya üzerine de yazılar yazmıştır. *Başka Bir Deyişle: Hint Kadınlarından Yeni Yazın (In Other Words: New Writing by Indian Women)* (1994) adlı kitabın editörlerinden biridir ve *Bir Fark Yaratmak: Güneyde Feminist Yayıncılık (Making a Difference: Feminist Publishing in the South)* (1995), *Kadınlar ve Sağ Kanat Hareketler: Hindistan Deneyimi (Women and Right Wing Movements: Indian Experiences)* (1995), *Barışı Konuşmak: Keşmir'den Kadın Sesleri (Speaking Peace: Women's Voices from Kashmir)* (2002) adlı kitapların yazarıdır. 1998'de *Sessizliğin Öteki Tarafı: Hindistan'ın Bölünmesinden Sesler (The Other Side of Silence: Voices from the Partition of India)* adlı kitabıyla ödül kazanmıştır. Yazıları *The Guardian*, *The Statesman*, *Times of India* gibi gazetelerde ve *Granta*, *Outlook*, *The New Internationalist*, *India Today* ve *Lettre International* gibi dergilerde yer almıştır. Urvashi ile *Zubaan*, yayıncılık, feminizm, çalışmaları, tarih ve hikâyeler hakkında konuştuk.

Hindistan'da feminist bir yayınevi olan Kali for Women'in ve sonrasında da Zubaan'ın kurucularından birisiniz. Nasıl bir süreç sonunda feminist bir yayınevi kurmaya karar verdiniz? Bu yayıncılık deneyimi genel olarak feminizmle ilişkinizi nasıl etkiledi?

Geniş bir soru... Feminizmle ilişkiyi nasıl etkiledi? Cevaplamaya sondan başlayacağım. Çünkü *Kali* aslında benim feminizmle ilişkimden doğdu. 70'lerin başlarından itibaren Hindistan'da kadın hareketi içinde yer alıyordum. Özellikle sol hareketle ya da köylü hareketinde bulunan ve bu hareketler içindeki ataerkiyi sorgulayan birçok kadın o dönem

Telif ©2011 ISSN 1307-0932
Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar
Sayı 13 (Mart 2011)

feminizm üzerinden politize oluyordu. Biz daha çok kadınların güvenliği, kadına yönelik şiddet, kadın düşmanlığı gibi konular çerçevesinde politize olmuştuk. Bilirsiniz küçük ölçekli yerel meseleler daha büyük meselelerin gündeme gelmesiyle büyür. O zamanlar Delhi’de üniversitedeydim ve tüm bunların içinde yer alırken farklı türden bir politikanın içine girmeye de başlamıştım. Benim üniversitem olan Miranda House, geleneksel olarak tamamen eril bir camia olarak görülen Delhi Üniversiteleri Öğrenciler Birliği’ne giren ilk kadın üniversitesiydi. Burası kirli politika olarak görüldüğü için Kadın Üniversitesi biraz dışında kaldı. Üniversitemdeki öğrenci birliği başkanı olarak bu politikaya müdahale etmek ve bunu değiştirmek gerektiğini düşünüyordum. Bu tarz bir öğrenci hareketi içinde yer aldığım için İngiliz Edebiyatı okumanın yetersiz olduğunu düşünüyordum, ki o zamanlar bize Delhi Üniversitesi’nde öğretilen şey buydu. Şimdi değişti; ama o zamanlar sömürge mirası hâlâ çok kuvvetliydi. Dolayısıyla okuduğum bölümün –harika olmasına rağmen- doğrudan hayatımla ilgisi olmadığını hissettim. Ve Hindistan’ın gerçekliğiyle daha çok bağlantılı bir şeyler yapmak istedim. Dolayısıyla öğretmenlik yapmayacaktım ve tamamen şans eseri yayıncılık alanında bir iş karşıma çıktı. Bu işi kabul ettim çünkü o zamanlar yayıncılığı değil, matbaacı olmayı hayal ediyordum. Farklı gruplar için siyasi broşürler basacak küçük bir basımevi kurmak istiyordum, çok aptalca bir hayaldi. Bir sonraki en iyi seçenek olan yayınevine gittiğimde orada kalmaya karar verdim ve ana akım bir yayınevinde altı yıl çalıştım. İş sevssem de fark ettim ki yayıncılık alanında son derece güçlü olan kadın hareketiyle birlikte sokaklarda olup bitenleri dikkate almıyordu. Bir sürü mesele gündeme geliyor ancak bunların hiçbiri yayıncılık alanına yansımıyordu. Kitapların hemen hepsi erkekler tarafından yazılıyordu ve bu yeni politik gerçekliği dikkate almayan kitaplardı. Son derece hoş adamlar olan patronlarımla konuştum ve onları kadınlar tarafından yazılmış kitaplar ve kadınlar hakkında kitaplar yayımlamamız için ikna etmeye çalıştım. Ama onlar buradan bir şey çıkacağına inanmıyorlardı. Zamanla, “eğer onlar bunu yapmayacaksa ben de kendim yaparım” diye düşünmeye başladım. Ve bunun sokak siyasetinin farklı türden bir müdahalesi olacağını gittikçe daha güçlü bir biçimde hissetmeye başladım. Bu, bilgi üretimine katkıda bulunan bir şeydi ve bunun yapılması elzemdi. Aslında ilintili olduğumuz ama hakkında çok az şey bildiğimiz bir sürü mesele vardı. Örneğin drahomanın¹ nasıl olup da bu biçimi aldığını, nereden geldiğini, tarihçesini vs.yi bilmiyorduk. “Tamam bunu yapmalıyız,” dedim ve işimi bıraktım bunu planlamak ve düşünmek üzere bana zaman bırakan bir öğretmenlik işi buldum. Sonra Havai’ye gitmek için bir burs teklifi aldım. Bilirsiniz, gençseniz ve Havai’ye gitmek için bir fullbright bursu kazandıysanız, “vay be, çok iyi fikir” diye düşünürsünüz. Dolayısıyla bursu kabul ettim. Fakat tüm bu süreç boyunca

asında bunu yapmak istemediğimi düşündüm. Havai'ye gidiyordum ama bazı arkadaşlarımı görmek ve benzer işler yapan bazı basımevlerini ziyaret etmek üzere Londra'da durakladım. Onların neler yaptıklarını görmek istiyordum. Onlarla görüştim. Onlardan biri olan Zeid Yayınevi bana şöyle dedi: “Neden Havai'ye gitmek istiyordun ki?” Havai, sadece yelken ve sörf yapabiliyorsanız eğlencelidir ama ben bunları yapamıyordum. Onlar, “kal ve bizimle çalış, kendi yayınevini açabilirsin ve sonra evine dönersin” dediler. Bir kadın yayınevi kurmak ve “üçüncü dünya” kadınlarının kitaplarını basmak istiyorlardı. Ben de tamam dedim. Büyük bir memnuniyetle bursumu bıraktım. Orada onlarla iki yıl çalıştım. Bu süre zarfında her şeyi planladım. Sonra ülkeme geri döndüm ve yayınevini açtım. Bir kadın arkadaşım bunu duymuş. Bana katılmak istediğini söyledi. Ve böylece o da katıldı. Benim fikrim olsa ve ben başlatmış olsam da ikimizdik ve her işi birlikte yapıyorduk. Düşüncemiz kadın hareketinde ne olup bittiğini yansıtmak; geleneksel olarak Kuzeyden Güneye ve Batıdan Doğuya giden bilgi akışına bakmak, bunu tersine çevirmeye çalışmak, kadınlarla ilgili bilgi üretmek ve bu konudaki tartışmaları merkeze almak, uluslararası standartlardaki kitapları basmaktı; böylece bir müdahale gerçekleştirmiş olacak ve ciddiye alınacaktık. *Kali*'nin ardında yatan düşünce budur.

Kali isminin seçimi de bir çeşit rastlantı, yani tam olarak rastlantı sayılmaz ama. O zamanlar tek başımaydım ve isim düşünüyordum, bir sürü ismin üstünden geçtim. Bir gün, Londra'da arkadaşlarla bir *pub*'daydık² ve bira içiyorduk, sanırım biraz fazla içtik. Arkadaşlarım bana, “Ee, bu yayınevinin adını ne koyacaksın? Artık bir isim bulmanın zamanı gelmedi mi?” dediler. Ben de “neden *Kali* olmasın?” dedim. Ne anlama geldiğini sordular, ben de “bu bir tanrıça ismi” dedim. Beğendiler. Arkadaşlarımdan biri tasarımcıydı. Eve gittiğinde benim için bir logo tasarlamış ve bana gönderdi. Böylece bu isme saplandık. Ritu bana katıldığında *Kadınlar için Kali (Kali for Women)* ismini önerdi. *Kali*'nin çoğu zaman olumsuz algılanan bir Hindu tanrıçası olması onu kaygılandırmıştı. Hinduizmdeki her şey gibi *Kali*'nin de olumlu bir yanı olduğuna karar verdik. Cehaleti yok ediyor ve bizim yaptığımız işle uyumlu yeni bir dünya yaratıyordu. Siyahtı. Olumsuzdu, daha doğrusu olumsuz olarak görülüyordu fakat olumlu tarafları da vardı. Feminizmde birçok şeyi yeniden yorumlarsınız. Dolayısıyla bu anlamda bu isim çok uygundu. Dinsel kimlik kutuplaşması ve bunun sonucunda 1990'ların başında olanlar henüz gerçekleşmemişti. O zamanlar dinsel çağrışımları olan bir isim daha sonra, 90'larda, kazanacağı anlamları henüz içermiyordu. 90'larda olabilecekler bilsek kesinlikle Hindu ismi seçmezdik. O zamanlar herhangi bir isim gibi sevilmedi.

Peki Zubaan?

Ritu ve ben birlikte on dokuz yıl çalıştık. Herkesin başına gelebileceği gibi, aramızdaki ve yaklaşımımızdaki farklılıklar gün yüzüne çıktı. *Kali*'yi kurtarmak için çok uğraştık. Fakat sonunda, yollarımızı ayırmanın ikimiz için de daha iyi ve daha verimli olacağına karar verdik. Ayrılmaya ve yeni isimlerle devam etmeye karar verdik. O, *Women and Limited* gibi bir isimle başladı. Ben de *Zubaan*'la. İkimiz de yayıncılığı sürdürdük. *Kali*'de yaptığımız türden işler yaptık. Tabii *Zubaan*'da bazı şeyler ekledik, istediğimiz biçimde alanı oldukça genişlettik. Bir şekilde kadın hareketinde olan biteni yansıtmamız gerektiğini hissediyorduk. Güncelliği korumak, buna ayak uydurmak zorundaydık. Aslında temelde yaptığımız buydu. *Kali*'den *Zubaan*'a geçiş çok hoş değildi ama bunun tek iyi yanı, *Kali*'nin ne kadar iyi niyetli bir teşebbüs olduğunu, sadece Hindistan'da değil, uluslararası ölçekte buna ne kadar yatırım yapıldığını, aslında kadınların yatırım yaptığını ilk defa bu kadar açık anlamış olduk. Çünkü bir sürü insandan ayrılmamıza ne kadar üzüldüklerini belirten bir sürü mesaj ve mektup aldık. Ama böyle şeyler olur ve aslında nihayetinde bence böyle olması muhtemelen daha iyidir. Farklı yollara gittik, ikimiz de özgürleşmiş olduk, birlikte kalsak yapamayacağımız farklı modeller denedik. Ama *Kali* için tabii ki üzülüyorum; çünkü o bizim yarattığımız bir isimdi.

Daha sonra *Kali*'yi ikiye bölüp *Zubaan*'ı kurduğumda yeni ismin dini bir isim olmayacağına karar vermişim, yani Hindu tanrı ve tanrıçalarına bakıp oradan birisini seçmeyecektim. Ayrıca, *Kali* ismi birlikte çalışmaktan hoşlandığımız bazı meslektaşlar ve Pakistanlı arkadaşlarımızla sorun yaratıyordu. Hindu yayınevi olmadığımız hâlde öyle algılanıyor olması da tuhafılık yaratıyordu. Dolayısıyla bir isim arıyordum. *Zubaan*'ın birçok anlamı var, Bajino-Arapça'dan geliyor, sözlük anlamı dil demek ama metaforik olarak konuşma, ses ve lisan anlamına geliyor, kadınlar kendilerine özgü bir konuşma geliştirdiklerinde buna Begüm at-i Zubaan deniyor. Çok konuştuklarında, tahmin ettiklerinden daha çok konuştuklarında, iğneleyici biçimde, "*Zubaan*'larını açtıkları" söylenir. Bu nedenle bu ismin çok uygun olduğunu düşündüm ve bu isimle devam etmeye karar verdik. Urdu-Arap dili olan Baji klasikçileriyle birlikte, birçok insanla konuştum, *Zubaan* mı *Zaban* mı doğru diye. Doğru ifadenin *Zubaan* olduğu söylendi bana, biz de bu ismi ve bu imlayı kullandık. O zaman bir sürü insan doğru imlanın *Zaban* olması gerektiğini söyledi ve bu tartışma hâlâ sürüyor.

Zubaan'ın organizasyon yapısından bahsedebilir misiniz? Herhangi bir şekilde alternatif bir organizasyon yaklaşımınız var mı? Kadınların

yürütmesi ve yayımlanan malzemelerin içeriği yanında yayınlarınızı feminist yapan şey nedir? Ve hedeflediğiniz okurlar kimler?

Çok doğrudan bir organizasyon var. Teoride hiyerarşik bir yapı. Bir kolektif değil. Patron benim. Şirket için çalışan başka arkadaşlarım var. Ben fahri olarak çalışıyorum. Bu işten para kazanmıyorum, ama diğer herkese maaş ödeniyor. Bir şirket maaşı gibi değilse de bir ofiste çalışarak alacakları maaşla rekabet edebilecek seviyede. Yani mesela bir şirkette bunun bir buçuk katını kazanabilirler. Ama teorideki hiyerarşi dışında her şey oldukça kolektif. Çok demokratik bir şekilde işliyor. Organizasyondaki herkes burayı temsil edebilir. Sadece ben değil. İnsanların genel sorumluluklarına ek olarak farklı farklı sorumlulukları var. Lalita Roy adında bir çocuk kitapları editörüm var. Anita ise ofisin internetle ilgili bütün işlerini hallediyor. Uzun süredir bizimle çalışan Pitigil adlı editörümüz komisyonları ve yayıncı hakları ve benzeri meseleleri hallediyor. Bizimle çalışan iki erkek var. Birisi finans ve ihracat elemanımız. Diğeri de ofisteki genel yardımcımız. Herkes organizasyonun sorumluluğunu alabilir ve her şeyi benimle kontrol etmelerine gerek yok. Ayrıca feminist bir şekilde çalışmayı deniyoruz. Benim için en büyük zorluklardan birisi nasıl feminist bir patron olunabileceği, feminist harekette öğrendiğim her şeyin nasıl pratiğe dökülebileceği. Mesela esnek bir temelde çalışıyoruz. İnsanlar istedikleri zaman gelip istedikleri zaman çıkabilirler ve temel olarak aldıkları maaşla orantılı şekilde organizasyona ne katacakları kendilerine kalmış bir şey. Ofiste resmi olarak kreşimiz yok ama çalışma arkadaşlarımdan birçoğunun küçük çocukları var. İsterlerse ofise çocuklarını getirebiliyorlar. Çocukların oyalanabileceği küçük bir köşemiz var. Yemeğimizi ofiste pişiriyoruz ve herkes öğle yemeğini burada yiyor, evden yemek getirmek zorunda değiller. Oldukça kolektif bir şekilde, aile gibi çalışıyoruz. Herkes bundan büyük bir gurur duyuyor. Aslında bana sormaktansa arkadaşlarımla da konuşmalısınız. Bu gerçekten işleyen bir yönetim tarzı diye düşünüyorum. Ayrıca bunu küçük bir işyeri olduğumuz için yapabildiğimiz farkındayım. Sekiz kişiyiz, sekiz kişi olduğunuzda rekabetçi olmayan bir ortam sağlamak mümkün. Maaş artışları eşit. Bir kişi diğerinden fazla almıyor, her yıl herkes eşit seviyede zam alıyor. Ama bu işyeri sadece iki katı büyüklüğünde bile olsa bu tür bir şeyi sürdürmek zorlaşabilir.

İlk başladığımızda herhangi bir yatırım yapacak paramız yoktu. Vergi indirimleri gibi şeylerden faydalanabilmek için kâr amacı olmayan bir hayır vakfı kurduk. Şimdiyse kâr amaçlı bir şirkete dönüşmeye başladık. Çünkü yasalar değişti ve aynı vergi indirimlerini alamıyoruz. Aslında bir şirket gibi davranmanın daha dürüstçe olduğunu da düşündük çünkü

o şekilde çalışıyoruz. Şirketi kuran benim fakat tüm çalışanların ortak olma seçeneği var. İsterlerse şirketten hisse alabilirler. Bu aslında bir tür deneysel çalışma.

Hedeflediğiniz okurlar kim?

Okurlarımız hiçbir zaman belirli olmaz. Hindistan ve Güney Asya'daki feministler içinde çok sadık bir okur kitlemiz var. Uluslararası seyahat ettiğim zaman fark ettim ki insanlar bizi tanıyorlar ve kitaplarımızı bekliyorlar. Yani böylesine bağlı okurlar var ve bu bizim belkemiğimiz. Yani bu olmasa sanırım şimdi yaptığımız şeyleri yapamazdık. Buna ek olarak bir de genel okuyucularımız var. Kitaplarımız genelde birçok okura ulaşıyor ve bir de kurumsal okurlarımız var. Kitaplarımızı tüm kütüphanelere göndermeye çalışıyoruz. Hindistan'daki tüm küçük şehir kütüphanelerine gönderebilmek için mümkün olan her şeyi yapıyoruz. Bazıları Hindistan hükümetine bağlı. Biz küçük olduğumuz için bunları takip edebiliyoruz. Geçen yıldan beri, kurgu kitaplarımız, roman ve öykülerimiz *Penguin* tarafından dağıtmaya başlandı ki bu çok daha geniş bir alana ulaştıkları anlamına geliyor. Mesela kitaplarımızı havaalanı kitapçılarında görüyorum. Bu benim için bir şekilde bize paramızı geri ödeyebilecek başarılı bir dağıtım sürecine girdiğimizin işareti.

Bağımsız bir feminist teşebbüs olarak yayıncılık yapmak kolay değil. Feminist organizasyonlar genellikle kamusal ve resmi tepkilerden finansal meselelere kadar birçok sorunla karşılaşılıyor. Siz yayıncılık deneyiminiz sırasında bu tür sorunlarla karşılaştınız mı? Bunları çözebildiniz mi? Nasıl çözdünüz?

Bazı sorunlar çıktı. Mesela kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olarak kurulmuştuk. Ben profesyonel bir aileden geliyorum. Babam gazeteci, annem de öğretmendi. Ailemizin parası yoktu. Şirket sahibi bir aile değildik. Arkadaşım Ritu da benzer durumda. Yani başladığımızda hiç paramız yoktu. Yaptığımız şey kadınların yapabileceği türden bir şeydi. Önce Ritu'nun kocası evin garajını bize ofis olarak verdi. Kendisi de mimar olduğu için ikimiz orada çalışabilelim diye birkaç bölmeyle küçük bir oda kurdu. Daha sonra üçüncü bir kişinin bize katılmasını sağladık. Çok önemli olan ilk beş yıl boyunca yerimiz ve telefon hattımız bedavaydı. Bunlar olmasa çok zor olabilirdi. Her zaman arkamızda olan Hindistan'daki feminist grupların çok fazla desteğini aldık. Feminist hareket içinde uzun bir tarihim olduğu için birçok insanı tanıyordum. Onlar kitapçılara gidip bir sonraki *Kali* kitabının ne zaman çıkacağını sormaya başladılar. Kitapçılar bundan kesinlikle çok etkilendiler. Daha önce insanların gelip bir dahaki kitabı sormaları gibi bir durumla asla karşılaşmamışlardı. Fakat o

zamanlar tabii ki dört ya da altı tane kitabımız vardı. Bizi tanıyan insanların “kadınlar yazıyor mu?, kadınlar bir işletmeyi sürdürebilir mi?, yeterli okuyucu bulabilecek misiniz?” diyen şüpheli yaklaşımlarıyla çok karşılaştık. Bu çok hızlı şekilde değişti. Yayıncılığımızın beş ya da altı yılı içinde ana akım yayıncılar sadece kadın yazarlar olduğunu değil, sadık bir kadın okuyucu kitlesi de olduğunu ve burada bir pazar olduğunu, bu pazarın hasbelkader yayıncılık yapan bu iki yaşlı kadın tarafından açıldığını görmeye başladılar. Ve herkes kadın yazarları yayımlamaya başladı. Tabii ki bizim için zorluklar değişti. Çünkü o zaman yazarlarımızı elde tutma, yeni yazarlar bulma ve ana akımla çalışacak yazarların peşinden koşmama gibi zorluklar ortaya çıktı. Başlangıçta çok mutsuz hissediyorduk. Sonra anladık ki oynamak zorunda olduğumuz rol bu ve bununla bir derdimiz yok. Hareketteki geçmişimizden dolayı kampanyalarda oldukça aktif rol almaya devam ettik. Farklı kampanyaların el ilanları ve broşürlerini basmak için altyapı sağlıyorduk. Farklı grupların kendi işlerini basmaları, tasarımları için eğitimler sağlıyorduk. Bir aşamada, kâr amacı gütmeyen kuruluşları bağlayan yasadan dolayı birçoğumuzun başı hükümetle belaya girdi. Kâr amacı gütmeyen kuruluşlar Hindistan hükümetinden ya da yabancı bağışçılardan fon aldıysa –ki biz de bazı küçük fonlar alıyorduk- siyasi faaliyette bulunamazlar. Biz elbette sürekli siyasi faaliyetlerde bulunuyorduk. Bir noktada birtakım gruplarla bir araya geldik ve seçimler için tekrar aday olacak sağ kanattan bir siyasi partiyi kınayan bir dizi ilan yayımladık. Politikacılarının kadınlarla ilgili ifadelerini alıp büyük bir “Onlara güvenebilir misiniz?” başlığı altında yayımladık. Bütün gruplar imzaladı. Hükümet bize “Hindistan hükümetini itham etmek için yabancıların parasını kullandığınızı” söyledi ve “bize ceza almamanız için gerekçe gösterin” dediler. Sonra gelip “hesaplarınızı denetleyeceğiz ve bu paranın nereye gittiğini bulacağız” dediler. Dış denetçinin gelip hesaplarını kontrol ettiği ilk grup biz olduk. Neyse ki yabancı fon alabilecek yapıda olmamıza rağmen çok az para almıştık. Çünkü en başından beri kendi kendimize yeter hâle gelebilmek için kendi paramızla var olmaya karar vermiştik. Bunu yapmamız gerekiyordu. Denetçi hiçbir şey bulamadı. 2000 rupi kadar rüşvet verirsek bizi rahat bırakacağını söyledi. Hâlâ bizimle çalışan arkadaşım Satish, ona küçük bir kurum olduğumuzu ve kâr amacı gütmeyen kamu parasıyla çalıştığımız için rüşvet vermemizin doğru olmayacağını anlattı. O da benim ara sıra yurtdışına gittiğimi bildiği için bir dahaki gidişimde ona bir telefon getirmemi istedi. Sırf onu başımızdan savabilmek için tamam dedik. Elbette böyle bir şey yapmaya niyetim yoktu. Bizim gibi hedef alınan diğer tüm grupları haberdar edip “bu adama rüşvet verip vermeyeceğinize karar verin” dedik. Rüşvet verme fikrinden hoşlanmıyordum ama bir tarafım da devlet düzenlemelerini alt etmenin ne kadar kolay olduğunu görmekten zevk alıyordu. Birine biraz para veriyorsunuz ve iş bitiyor.

O zaman yaşanan şey direkt olarak hedef alındığımız tek olaydı. Aslında karşıtlıklarla başa çıkmak sandığımız kadar zor değil.

***Feminist kuruluşların ulus aşırı işbirlikleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
Sizin de böyle bağlantılarınız var mı?***

Evet, birçok ulus aşırı bağlantımız var. Ulus aşırı işbirliklerini çok önemli buluyorum. Bence dünya çapındaki kadın hareketleri, kurdukları uluslararası bağlantılar anlamında benzersizler. Bunları gerçekten çok önemli buluyorum. Feminist yayıncılar arasında birbirimizle gerçekten yakın şekilde çalışıyoruz. Batı'da bir iki tanesi dışında feminist yayıncılar çoğunlukla battılar. Britanyalı yayınevlerinden bağımsız bir yayınevi olarak kalan sanırım sadece küçük bir basımevi olan *Only Women. The Women's Press* kapandı. *Viorgo* şimdi büyük bir şirkete ait hâle geldi. Birleşik Devletler'de hâlâ devam eden *Feminist Press* var, o da City University of New York'dan aldığı destek sayesinde. Burada Kanada'da galiba *Second Store Reprint* var. Avustralya'da, bir süredir devam eden *Spanifex* ise şu sıralar biraz küçülme yoluna gitti. Pakistan'da birlikte çalıştığımız *Feminist Press* var, Japonya'da daha önce yine birlikte çalıştığımız bir tane var ve Tayland'da da şimdi kapanmış olan bir tane vardı. Türkiye'den çok fazla feminist tanıyorum ama feminist yayıncılar bilmiyorum. Gerçi ara sıra birlikte bir şey yayımlayabilir miyiz diye haberleştiğimiz bir tane vardı. Böyle ortaklıklar kurmayı denemeye devam ediyoruz ve Güney ülkeleriyle bu ortaklıkları kurmayı özellikle istiyorum. Birlikte iş yapıyor olmak her zaman daha heyecan vericidir. Fakat dediğim gibi pek fazla feminist yayıncı kalmadı. Bu tür ortaklıklar kurarken her zaman birbirinizin politikalarından haberdar olmalı ve farklılığın nasıl karşılandığını bilmelisiniz. Batı'daki pek çok bölgede feminizm içinde de yaygın bir görüş olan, feminizmin, daha gelişmiş ülkelerin daha önde olduğu, bizim gibi toplumlarınsa geriden geldiği bir yarış gibi tasavvur edilmesine karşıyım. Bize bakıp "bizim elli yıl önceki halimiz de böyleydi" diyorlar. Bence bu gerçekten saçmalık. Ayrıca sıklıkla "Hindistan geri kalmış bir ülke olduğu için orada feminist bir yayınevi kurmak çok zor olmuş olmalı" gibi yorumlarla karşılaşıyorum. Bu da saçmalık, biz yirmi beş yıldır bu işi yapıyoruz. Ekonomik açıdan tamamen istikrarlı ve yayınlarımız konusunda bağımsızız. Birçok feminist yayıncıdan daha uzun süredir varlığımızı sürdürüyoruz. Hindistan'da bizim yaptığımız türden işlere karşı hoşgörülü bir ortam var. Yani ulus aşırı bağlantıların gerçekten harika olduğunu düşünüyorum. Ama arkasında bu tür bir tavır varsa, o zaman buna değmez.

Kitabınız, Sessizliğin Öteki Tarafı ile ilgili bazı sorularımız var. Ashnda Hindistan tarihiyle ilgili pek az şey biliyoruz ya da bölünmeyle ilgili. Fakat “Sessizliğin Öteki Tarafı”nı okurken tanıdık gelen birçok şey oldu. Türkiye’de de, resmi tarihte kesinlikle yer almayan “geçmişin anlatılmayan hikâyeleri” var. Ermeni soykırımı, Türkleştirme adına Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan mübadele, darbe süreçlerindeki şiddet ya da pek çok zulüm ve yerinden edilmeye yol açan Türk ordusuyla Kürt gerillalar arasında süren askeri çatışmalar gibi. Son dönemde Türkiye’de sıradan insanların, en çok zarar gören ve en çok susturulanların anılarını derleyerek tarihi yeniden yazma girişimleri var. Size göre, dışarıda bırakılan bu çoğul hikâyelerle hâkim olan tekil hikâyeyi çoğaltmak neyi sağlıyor? Yani bu çokluğun içinden bir tanesini seçersek, bunun ardındaki bağlam nedir?

Bence çoğulluğun içinden bir tanesinin seçimi her zaman bu seçimi kimin yaptığı tarafından belirlenir. Bu kişi ya da grup ya da siyaset ya da geldikleri yer. Bence tarih sürekli bir öğrenme ve düzeltme süreci. Asla sonu gelmez ve bir şeyin tarihini asla tamamlayamazsınız. Yakın geçmişimizin tuhaf olayları hakkında hâlâ farklı kaynaklara ulaşabildiğimiz için şanslıyız. Mesela bin yıllık bir tarihle bu mümkün olmayabilirdi. Hâlâ konuşabileceğiniz, o tarih boyunca yaşamış insanlar olmasa tarih, yaşayan bir tarih olmaz. Ancak hâlâ oldukça yakınsa, kimi zaman insanların mektuplarına, yazılarına, aile hatıralarına, fotoğraflarına ve bu tarih hakkında size farklı bir anlayış sağlayabilecek şeylere erişebilirsiniz. Bu anlamda hâkim anlatıyı kırmaya ya da ona zarar vermeye başlıyorsunuz ve böylece insanlar orada birden fazla hikâye olduğunun farkına varabiliyor. Peki insanları belli bir yöne götüren ve bir hikâyeyi seçmelerini sağlayan şey nedir? Ben bunun siyasi bağlantılardan, kişisel tercihlerden kaynaklanabileceğini düşünüyorum. Ya da ailesi, Ermeni soykırımından kurtululardan iki üç kuşak sonrayaşayan birinin bu tarihi keşfetmekte kişisel-siyasal nedenlerle zorlanacağını düşünüyorlar. Pakistan’la ilgili, Benazir Butto’nun iyice yozlaştığı dönemde, popüler bir politikacı olduğunu fark ettiği için siyasete girmesini istemeyip öldürttüğü erkek kardeşinin kızı tarafından yazılmış çok ilginç bir kitabı okumayı bitirmek üzereyim. Pakistan tarihine içeriden alternatif bir bakış. Hem de siyasi bir aileden gelen biri tarafından yazılmış. Yazan kadın 28 yaşında ve yazmasının koşulu Benazir Butto’nun ölümüydü. Onun ölümünden sonra anlatılması son derece gerekli olan bu hikâyeyi artık anlatabileceğini hissetti. Kayda geçecek hikâyeyi düzeltmek kişisel bir motivasyon; ama kişisel ifade tarihle ilgili çok daha fazla şeyi ifşa ediyor. Yani tarihin alanına girerek sınırlarını genişleten, onu zenginleştiren ve

daha önceki tek bir anlatı dizisinden çok daha fazla nüansı ve karmaşıklığı görmemizi sağlayan farklı tarih türlerine yol açan pek çok farklı motivasyon olması önemli. Benim için keşfin bir kısmı aile tarihim nedeniyle kişiseldi. Fakat 1984'te Delhi'de olanlar olmasaydı ve beni şok edip bir şeyler yapmaya ya da ailemin başına gelenleri ciddiye alıp incelemeye zorlamasaydı, bu kişisel şey hiçbir zaman eyleme dönüşmeyebilirdi. Bunun bambaşka bir hikâye olduğunu düşünmeye devam edebilirdim. Yani kişisel olanı politik olandan ayırmak zor.

“Sessizliğin Öteki Tarafı”nda, büyüdüğünüz yıllarda bölünme hikâyeleri gündelik yaşamınızın bir parçası olmasına rağmen, bunu Hindistan’da şehirli bir orta sınıf olarak büyümüş olmakla bağdaştırmamış olduğunuzu söylüyorsunuz. Bu, farklı anlatıların dünya görüşümüzü şekillendirmedeki rolü hakkında önemli bir örnek. Hâkim ulus inşası hikâyeleriyle, kuşaklar arasındaki belirli hikâyelerin uyuşmazlığı arasındaki ilişkiden bahsedebilir misiniz? Ayrıca, farklı biçimlerde olsa da süregiden, sizi, bir proje olarak bölünme hikâyelerini dinleyip tekrar anlatmaya yönlendiren, ulus inşa sürecinin içerdiği şiddet...

Kadın hareketi ve Hindistan’da farklı bir anlamı olan laiklik hareketi içinde olduğum bir süre boyunca üniter ve Hindu bir Hindistan’dansa çoğul ve çeşitli bir Hindistan için gerçekten çok çalışan birçok grupta yer aldım. Bu grupların hepsi, hepimiz, Müslümanlar ve Hindular arasındaki kutuplaşmadan öylesine endişeliydik ki başka bir şey düşünemez olmuştuk. Daha sonra bizi gerçekten sarsan 1984³ gerçekleşti ve bizi daha derine bakmaya zorladı. Bizi ayrıca birbirine karışmış ve ayrışması çok zor olan Hindulara ve Sihlere bakmaya zorladı. Benim ailemde bile karşılıklı evlilikler yapılagelmişti. Hinduizmin nerede bitip Sihizm’in nerede başladığını anlamak zordu. 1984 beni bölünmeyi incelemeye ve verili anlatılar arasındaki ulusal düzeyde kabul edilen ikilikleri, gerçekte neler olup bittiğini, devletin kendi anlatısını bozan bu hikâyeleri kabul etme konusundaki gönülsüzlüğünü anlamaya yöneltti. Bu yüzden duymak istemiyorlardı. Ayrıca bu hikâyelerin ailevi bilginin bir parçası olmasına rağmen daha sonra birçok ailenin bunlara aldırış etmemesi nedeniyle ailelerin de gönülsüzlüğü söz konusuydu. Bunun farklı nedenleri olmuş olabilir. Birçok aile için hayatlarına devam etmek, hayatlarını kurmak mecburi hâle geldi ve bu hikâyeler sadece yaşlıların onları hep geriye götüren hikâyeleri olarak kaldı. Dolayısıyla o zamanları yaşamış olanların o hikâyeleri dile getirebilecekleri yegâne yerler *gurudwara*⁴, tapınak ya da bazı toplum merkezleri gibi cemaat

mekânlarıydı ve bunlardan çok fazla yoktu. Bu insanların çoğu, benim ailem gibi, bu dini kurumlara asla gitmezlerdi. Annem Pazar dualarına kesinlikle gitmezdi. O zaman hikâyelerini kime anlatacak? İşte bu yüzden kız kardeşler arasında konuşulurdu. Büyüdükçe hikâyeleri yok olmaya başladı. 1984 bunun farkına varmamı sağladı. Kendi ailemi ve başka aileleri incelemeye ve bu hikâyelerin belli bir düzeyde nasıl yayıldığına ve nasıl bu kadar önemli olduğuna, başka bir düzeyde ise nasıl yok sayılıp eter gibi uçup kaybolduğuna bakmaya başladım. Bunları incelemenin önemini hissettim.

Bir de insanları birbirine düşüren şeyin ne olduğunu anlamak... Ötekini insanlık dışı görerek onun yok edilebilir olduğunu düşündüren şey nedir? Düne kadar hayatınızı paylaştığınız birisiyken, farklılıklarınız olduysa da bunlar sorun olmamışken... Ailem bu farklılıklardan gayet normal bir şekilde bahsederdi. Annem trenle seyahat ederlerken trende Hindu çayı, Müslüman çayı, Hindu suyu ve Müslüman suyunun birlikte servis edildiğini ve kimsenin bundan rahatsız olmadığını anlatır. Hayatlarını paylaştıkları arkadaşları varmış ama bazı sınırlar varmış. Mesela karşılıklı evlilik yapmamışlar ya da bazen birlikte yemek yememişler. Sonra birdenbire birbirlerine düşmüşler. Hindu ve Sihler arasında olan şey de böyle. Bu benim gözlerimi açmamı sağladı.

Neler olduğunu anlamak ve bu işe bir tür telafi ve rehabilitasyon arama amacıyla dahil olanlara yardım etmek niyetiyle Hindistan'da sekte ve topluluk içi şiddet hakkında araştırma görüşmeleri yapan gruplara katıldım. 1989'da Bhagalpur'da araştırma yapan bir ekibin parçasıydım, 2002'de Gujarat'taki ekiplerin içindeydim. Güçlü politik angajmanlarım bir anlamda bölünmeyle ilgili çalışmalardan sonra ortaya çıktı.

Peki bölünmeyle ilgili çalışmanız Hindistan'da ve başka ülkelerde nasıl karşılandı?

İlginçtir ki bu çalışmayla ilgili önemli kaygılarımdan biri nasıl karşılanacağı idi, ki bu nedenle yayımlanmasını uzun süre erteledim. Bu kaygımın iki nedeni vardı. Birincisi, o kadar kişiseldi ki neticede yazabilmemin tek yolu tam da bu çalışmayla başımın dertte olmasıydı. İnsanların okuyup “Bu keyfi saçmalık nedir ve bu kadın da kim oluyor ki, neden zahmet ediyoruz?” diyeceğini düşünüyordum. Beni kaygılandıran ikinci şeyse, Hindistan ve Pakistan arasında olanlardı. Hindistan'dan bir araştırmacı olarak Pakistan'a, ya da aksi yöne, rahatça geçemezsiniz. O nedenle Pakistan'dan bir iki görüşme dışında çalışmam oldukça tek taraflıydı. Hindu sağ kanadının yükselişte olduğu bir dönemde yazıyordum ve çalışmanın

kendiliğinden bağlam dışına çekilerek kötüye kullanılacağını düşünüyordum. Herhangi biri Müslümanlar tarafından uygulanan şiddetle ilgili görüşmelerimden birini seçip bağlamı dışında kullanabilirdi. Bundan korkuyordum ve o yüzden çalışmamın yayımlanmasını ertelemeye devam ettim. Elimdeki malzemeyle kolay kolay kötüye kullanılmasını engelleyecek kadar uğraştığımı hissettiğim zaman sonunda onu yayımladım.

Çok şükür ki benim için şaşırtıcı bir şekilde kitabın kişisel olan kısmı insanlara en çok hitap eden kısmı oldu. Birçok insan bunu takdir etti. Ayrıca sanırım oldukça açık şekilde yazıldığı için geniş bir okuyucu kitlesine ulaştı. Benim için anlamı büyük olan çok güzel şeyler oldu. Vijay Tendulkar adında Marathi⁵ bir oyun yazarı vardı. Bana kitabı okuduğunu ve çok duygulandığını, buna dayanan bir şeyler yazmak istediğini anlatan çok güzel bir mektup yazdı. Daha sonra vefat ettiği için bir şey yazamadı.

Bir gün ofisimdeyken kapım çalındı. Kalkıp açtım, Bombay'dan gelmiş bir kadın vardı, Müslüman bir aileye gelin olan bir Hindu. Gelip bana hayat hikâyesini anlattı. Her zaman evliliğine karşı çıkanlar olmuş. Ama kocasının ailesi içinde belli bir noktaya kadar kabul görmüş. Daha sonra Bombay'da 1992 Hindu-Müslüman ayaklanmaları gerçekleşmiş. Bundan sonra tamamen kutuplaşma arasında kalmış çünkü her iki taraftan da ona saldırılmış. Hindu ailesi ve arkadaşları tarafından bir Müslümanla evlendiği için hainlikle suçlanmış. Müslümanlar ise onu Hindulara sadık kalmakla suçlayarak saldırmışlar. Kendisini nerede konumlandıracağını gerçekten bilemediğini ve çok travmatik bir dönem geçirdiğini anlattı. Daha sonra kitabımı okumuş ve bir şekilde bu ona o noktadan çıkma ve hayatına devam etme imkânı sağlamış. Bana sadece tüm bunları anlatmak için gelmişti. Benim için bu, gösterilebilecek en güzel takdir şekli. Akademisyenlerin çalışmamı beğenip beğenmedikleri umrumda değil.

Bunun gibi gerçekten çok önemli bazı tepkiler aldım. Kitap Hindi, Marathi, bazı kısımları Bengali ve Malayam olmak üzere iki üç Hindistan diline çevrildi. Çıkmış olması çok iyi oldu.

Peki okullarda öğretilen tarihin herhangi bir şekilde değiştiğini düşünüyor musunuz?

Değişti, öğretilme şekli değişti mi bilmiyorum ama kullanılan ders kitabı gibi materyaller değişti. Hindu sağ kanat hükümeti döneminde ilk yaptıkları şey bütün ders kitaplarını değiştirmek oldu. Çok gerici ve korkunç hâle geldiler. Hindistan'da hemen hemen 8. sınıftan itibaren bütün ders kitapları, İngilizce ve matematik hariç, millileştirildi. Ders kitapları, Milli

Eğitim Araştırma ve Geliştirme Kurulu ya da devlet kurulları tarafından yayımlanıyordu. Birkaç tanesi özel yayıncılar tarafından basılıyordu. Bu ders kitapları tamamen devlet tarafından devralınmıştı ve gerçekten berbatlardı. Daha sonra (Hindu sağ kanat partisine göre daha merkez liberal olan) Kongre hükümeti devreye girdi. İlk yaptıkları şey bu işi devralıp tersine çevirmek ve bu kuruluşun başına gerçekten ilerici birini getirmek oldu. Ders kitaplarının yanlılığı üzerine birçok yazı yazmış olan Krishna Kumar'ı tayin ettiler. O da tüm ders kitaplarını yenilemek üzere pek çok kişiyle birlikte komiteler oluşturdu. Her türlü değişikliği yapma özgürlüğüne sahiplerdi. Kimse onlara “şu bakış açısını ya da bu bakış açısını korumak zorundasınız” demedi. Bundan sonra ders kitapları çok daha iyi hâle geldi. Örneğin tarih ders kitabı, sözlü tarih üzerine pek çok şey içeriyor ve sıradan insanların bölünmeyi nasıl yaşadığını da inceliyor. İlk kez okul kitaplarında böyle bir şeyle karşılaştık. Öğretmenler yeni yöntemler geliştirecek mi, onu bilmiyoruz.

Görüştüğünüz kişilerin “hatırlamaya isteksiz, konuşmaya isteksiz” olduğundan bahsediyorsunuz, özellikle de kaçırılma ve tecavüze maruz kalan kadınların sessizliklerinden. “İnsanları uzaklaşmayı tercih edebilecekleri huzursuzluk ve tatsızlık dolu anılarını hatırlamaya zorlamanın” doğru olup olmadığını etik olarak sorguladığımız anları anlatıyorsunuz. Sessizlikleri yazmanın bir yolu var mıdır, sadece susturulan sesleri değil, aynı zamanda konuşulmayanları da? Sessizliğe ses vermek nasıl mümkün olabilirdi?

Bence bu ancak sorumluluk duygusuyla yapılabilecek bir şey. Kitapta da tartıştığım gibi, kitabın araştırma ve yazım sürecinde sessizlikleri bozmak ve birinin sesini özgür kılmak ve böylece büyülmüş bir şekilde özgürleşmesine hatta içinde gizli, bitmemiş bir şeyin çözülmesine yol açmak hakkındaki tüm varsayımlarımı yeniden gözden geçirdim. Hepsini yeniden düşündüm; insanların tepkilerinin ve korkularının neler olduğunu. Tecavüz bizim toplumumuzda hâlâ bir leke olarak görüldüğü için insanların geçmişlerinde bir tecavüz olduğunu öğrenmesinden, bu geçmişten hiç haberi olmayan çocuklarının birdenbire anneleriyle ilgili şeyi öğrenmelerinden duyulan korkuyu tekrar tekrar düşündüm ve sessiz kalmayı seçiyorlarsa buna saygı duymam gerektiğine, kimliklerine ve mahremiyetlerine saygı duymam gerektiğine karar verdim. Ama bir araştırmacı ve bu konulardan etkilenen ve üzerine düşünen birisi olarak bu tür soruları çevreleyen sorunları ve etiği tartışmak için elimden geleni yaparım. Bu nedenle en azından konuştukları türden şeyleri aydınlatmak için kendi sesimi kullanabilirim. Onların sesi olmak zorunda değil. Bu ses meselesi benim için çok

önemli hâle geldi. Ondan sonra insanlarla görüşmeyi ve kitabımın onların sesinin bir yansıması olmasını düşünmeye başladım. Fakat bunun kolayca mümkün olmadığını anladım. Onların sesleri olsa da bir yerde siz de aracı oluyorsunuz, orada olmanızın bir anlamı yokmuş gibi ya da o görüşmeleri yayına hazırlamıyormuş gibi numara yapamazsınız. Dürüst olacaksınız müdahale ettiğinizi kabul ediyorsunuz. O zaman neden kendi sesinizi kullanmayasınız ki?

Devlet söylemi ya da gazetelerin ne dediği gibi başka söylemleri de inceliyordum. Burada farklı sesler olduğunu düşündüm. Ses kavramının zorlukları ve böyle bir araştırma yapmanın etiği bu kitap için merkezi öneme sahip oldu. Siz bir görüşmeci olarak kayıt aletinizle dün benim size “gelin” dediğimi farz ederek buraya geliyorsunuz ve bugün ben size konuşmak istemediğimi söyleyebilirim. O zaman önünüzdeki seçenekler “İstemiyorsanız yapmayalım” demek ya da “Neden korkuyorsun? Bunun anlamı ne?” diyerek beni ikna etmeye çalışmak. Bir anlamda güçlü bir pozisyondasınız çünkü ne olursa olsun bir noktada konuşma, dile getirme ve duyulma arzusu vardır. Yetenekliyseniz bunun üzerine oynayabilirsiniz. Yani ben, hakkında alenen konuşulmamış bir tarihle ilgili konuşmak için bir yerlere giden bir görüşmeci olarak, her zaman avantajlı konumda olduğumun farkında oldum. Dolayısıyla insanlar konuşmaya gönülsüz olduklarında onları zorlamak yerine sadece bir kez yapılan bir görüşme yapacağıma hiç yapmamayı tercih ettim. İnsanlar bir kere konuşmak istemediklerini söyledilerse, birkaç gün içinde geri döneceğimi ve hâlâ konuşmak istemezlerse bunu kabul edeceğimi söylüyordum. Yine “hayır” diyorlarsa, buna saygı duyuyordum ama yeniden düşünüp konuşmak isterlerse bunu da kabul ettim. Bundan sonra sohbetin derinleşmesi, daha ayrıntılı olması için belirli bir süre konuşuyorduk. Buna saygı duymalı ve insanların işin içine girmek isteyip istemediğini görmelisiniz. Ayrıca ne kadar ilerleyebildiğinizi ve pozisyonunuzu ne kadar kullanabildiğinizi anlamalısınız. Oradayken bu tür farkındalıklar hep aklınızda oluyor.

Çalışmanızı neden feminist olarak nitelendirdiğinizden biraz daha bahsedebilir misiniz? Yaklaşım ve içerik anlamında bu ne demek sizin için? Sessizliğin Öteki Tarafı’nda kadınların hikâyelerinin farklı olduğunu ve farklı şekilde anlatıldığını açıkça ifade etmenize rağmen sadece kadınların hikâyelerinden bahsetmiyorsunuz.

Öncelikle beni bu kitaba yönelten feminizmle olan bağımıdır. Ama Hindistan’dan bahsederken bundan diğer birçok politik bağdan ayrı bir şeymiş gibi bahsedemezsiniz. Hindistan’daki

feminist hareket örneğinin anti-komünal ya da seküler hareketle derinden ilişkilidir. İkisini birbirinden ayırmak zordur. Tıpkı feministlerin kadınların toplu taşıma ya da kadın sağlığı ya da kadınların bedensel özerklik hakkı için mücadele etmesi gibi onlar da ayrıca kadının, dini kimliğinden bağımsız olarak erkek ve kadınların insanca yaşayabildiği bir toplumda yaşama hakkını savunurlar. Bunu yaparken kadınlarla daha çok ilişkilenebilirler. Hindistan'da son yirmi otuz yıl içinde gerçekleşen her sekte şiddet vakası, karşı çıkmak için orada olan kadın gruplarının güçlü bir ilgisiyle karşılaşmıştır. Benim için Hindistan'da feminist olmanın anlamı özünde feminist olmasa da ilerici ve seküler olan diğer hareketlerle kurduğumuz ittifakların farkında olmamızdır. Beni bu kitaba yönelten şey gerçekten buydu.

Amcamın hikâyesiyle başlamış olsam da o hikâyede beni en çok etkileyen, büyükannemin yaşamak zorunda kaldığı sessizlikti. Beni kadınların hikâyelerini ve kadınların sessizliklerini keşfetmeye iten şey buydu. Konuşmak için o dönemi yaşayan kadınlar arıyordum. Süreç içinde onların sessizliklerine saygı duymayı, o hikâyelerin açılmasıyla ilgili dikkatli davranmayı öğrendim. Kadınların tarihi, tarihin o sessizliklerinin farkında olmak, kenarda bırakılan insanların farkında olmak benim farklı tarih türlerine dair gözümü açmamı sağladı. Çocukların ve dokunulmazların tarihi de orada devreye girdi. Yani kitap sadece kadınlarla ilgili olmamasına rağmen kitabın içinde şekillendiği genel perspektif oldukça cinsiyetli ve feminist bir perspektif. Benim için araştırmada bu çok önemliydi. Beni buna götüren yol feminist bir yoldu.

Kitap üzerinde çalışırken ikilemler, sorunlar, yükler, yalnızlık duygusu ve araştırmaya eşlik eden her şey feminist hareketle olan ilişkim sayesinde dayanılır hâle geldi, ayrıca insanlarla bunun hakkında konuşabilmem sayesinde. Araştırmadaki ikinci kişi ve çok yakın arkadaşım olan, kendisi de hem feminist hareketle hem de sivil özgürlükler hareketiyle ilişkili olan Sudesh'le yaptığımız sohbetlerden birinde uzun bir tartışmaya girmiştik ve ben üzerimde hissettiğim yükten ve bunun zorluklarından bahsediyordum. Bana katılacağını söyledi. Benimle geldi ve uzun süre görüşmeler üzerinde birlikte çalıştık. Bunu paylaşabilmek harikaydı. İkimizin de feminizmle kurduğu ilişki olmasaydı bunu yapamazdık. Bütün bunlar ve daha fazlası; bunu tam olarak ifade etmek zor.

Bence bizim için Hindistan'da, feminizm içinde Batı'da yaygın olan siyasi ayrımlar pek bir şey ifade etmiyordu. Şu radikal feministtir, şu da devrimci feministtir falan gibi ayrımlar yapmak mümkün değildi. Belki de bir anlamı olabilecek tek sınıflandırma sosyalist feministti. Ama yine de sosyalist kelimesi Hindistan'da farklı anlamlara gelir. Hindistanlı kadın hareketi

diğer hareketlerle ittifak kurmaya her zaman çok açık olmuştur. Sadece kadınları kapsamak konusunda dışlayıcı olmamıştır. Dahil olan erkekler de olmuştur ancak onlara sizin hareketteki yeriniz şurası denmiştir. Mesela büyük feminist konferans yapılırken siz çocuklara bakacaksınız, biz bütün işleri ve konuşmaları yapacağız. Bu tür bir ilişki vardır. Benim feminizimim de böyle bir yerden geliyor.

Diğer kitaplarımızda da, Keşmir’de ve Kuzeydoğu’da Hint devleti ve Hindu sağ kanat hareketiyle karşılaşan farklı bağlamlardaki kadınlardan söz ediyorsunuz. Bu hikâyelerin, bölünme hikâyelerinin yanı sıra, farklı bir gelecek için politik bir proje bağlamında ne anlama geldiğini düşündünüz mü? Kadınlarmın, ve erkeklerin de, milliyetçilik ve direnişle kurdukları çok çeşitli ilişki biçimlerini nasıl bağdaştırabiliriz? Hatırlamanın gelecek için yarattığı beklenti nedir? “Geçmişle uzlaşmak” nasıl farklı bir gelecek kurmamızı sağlayabilir?

Zubaan ve Kali’de yapmaya çalıştığımız şeylerden biri yeni gelişmeleri, kadın hareketini bekleyen değişiklik ve zorlukları dikkate alarak bunlarla ilgili yayın yapmaya çalışmaktı. 80’lerin sonu ve 90’ların başındaki, kadınların sağ kanat hareketlere dahil olduğu bu hareketler kadın hareketi içinde verili kabul edilen birçok şeyi boşa çıkarıyordu. Güçlendirici ve etkinleştirici olduğunu düşündüğümüz şeyler –mesela kadının özneliği- her zaman kadın hareketi içerisinde varsayıldığı kadar olumlu değildi. Sağ kanat partilerin gayet başarılı şekilde kadınları kamusal alandan geri çektiğini ve kadınların kendi kararlarını alma anlamında gayet de öznellik gösterebildiğini fakat bunu tamamen ataerkinin rahatlatıcı çerçevesi içinde yaptığını fark ettik. Bu bizi bir anda sarstı. Ayrıca kadınların kolayca şiddete başvurmadığını varsayıyorduk. Burada ise tam tersini gördük, diğer kadınlara saldıran ve erkeklerin diğer erkekleri öldürmesine yardım eden kadınlar gibi. Neler olduğunu anlayamadık. Bunun üzerine çok düşündük ve kadınların bununla ilgili daha fazla düşünmesine yardım edecek bir araç olarak kullanabileceğimiz bir şey olsun diye bu konuda yayın yapmaya çalıştık. Tam da bu noktada 1995’te *Kadınlar ve Sağ Kanat* kitabı çıktı (*Women and Right Wing Movements: Indian Experiences*).

90’ların sonu aynı zamanda kadın hareketinin aniden kendisini milliyetçilikle ilgili meselerle, yerel-milliyetçi hareketlerle, milliyetçilik ve devlet karşıtı hareketlerle ilişkisi konusunda sorgulamaya başladığı bir dönemdi. Keşmir’deki olaylar ortaya çıktı. Pek çok kadın Keşmir’e gidip orada çalışmaya başladı. Sözde “ana akım” kadın hareketinin neden Keşmir ya da

Kuzeydoğu Hindistan gibi yerlere asla yönelmediği sorusu oluşmaya başladı. Orada kadınların hem katıldığı hem de sadece erkeklerinden değil, silahlı kuvvetlerden de korkunç bir şiddetle karşılaştığı bu güçlü devlet karşıtı hareketler sürüyordu ve biz bunu görmezden geliyorduk. Bazı noktalarda ulus söylemlerinden faydalandığımızı ve ulus karşıtı hareketlerin sadakatsiz olduğunu hissettiğimizi fark ettik. Bu yüzden oradaki kadınlarla ilişkilene ihtiyacı duymuyorduk. Kendimizi sorgulama süreci bir süre devam etti. Bu tartışmalardan sonra *Barışı Konuşmak: Keşmir'den Kadın Sesleri (Speaking Peace: Women's Voices from Kashmir)* kitabı gelişti. O sıralar “barış” anlamına gelen *Aman* adında bir grupla birlikte Keşmir'den kadınlarla bir proje içindeydim. Keşmir'den ve Kuzeydoğu'dan gelen kadınlarla birkaç atölye çalışması yaptık. Bunlar kadınların, çatışmaların kendileri için ne anlama geldiğinden ve hayatlarını nasıl etkilediğinden bahsettiği kapalı atölyelerdi. Hem birbiriyle hiç konuşmamış kadınlar için hem de yabancı olup sadece dinleyenlerimiz için çok üretken ve aydınlatıcı atölyeler oldu. Bu atölyeler Kuzeydoğu ve Keşmir üzerine birer kitap yapma fikrini doğurdu. Keşmir'deki kadınlarla ilgili ilk kitap oydu. Keşmir üzerine yüzlerce kitap çıkmıştı ama biri bile kadınlarla ilgili değildi. Kuzeydoğu üzerine uzun süredir çalışan arkadaşım Preeti Gill, bu kitabı bir araya getirdi. Biraz uzun sürdü ve henüz basıldı: *Çevresel Merkez: Hindistan'ın Kuzeydoğusundan Sesler (Peripheral Center: Voices from India's Northeast)*.

Kadın hareketinin içinden gelen ve neredeyse geçimini oradan sağlayan bir yayıncı olarak yeni gelişmeleri sürekli takip ediyoruz ve yayımlamayı planlıyoruz. Mesela Hindistan'daki tüm bu rahim kiralama ve taşıyıcı annelik tartışmaları üzerine yeni bir kitap yaptık. Bu çok karışık bir mesele, çünkü tercih; para, kadınların bedenini satması gibi sorulara dayanıyor, feministler bunu onaylamıyor ve protesto ediyor. Kitap bu meseleleri inceliyor.

Son olarak, aklınızdaki hikâyelerden birini bize anlatır mısınız?

İki hikâye var: Birincisi Keşmir'den. 1947'de Hindistan ve Pakistan, Keşmir için savaşıyorlardı. Çünkü bölünme ve bağımsızlık gerçekleştiğinde Hindistan teoride, prensler ve krallar tarafından yönetilen bazı eyaletlerden oluşuyordu. Yani İngilizler ülkeyi bölmeye karar verdiğinde bu eyaletler, eyaletlerinin hangi ülkeye geçeceğini seçme hakkına sahip olan prensler ve krallar tarafından yönetiliyordu. Keşmir sınırda olduğu için önemli bir eyaletti. Her iki ülke de Keşmir'i kendi tarafına katmaya çalışıyordu. Keşmir kralı kararı hemen almamaya karar verdi. 15 Ağustos 1947'ye kadar kralların karar vermesi gerekmediği için biraz vakit vardı. Hindistan hükümeti, Keşmir kralına Hindistan'a dahil olacağına dair bir belge imzalatmak için baskı yapmaya çalıştı. Pakistan, kralın imzalamasını engellemek için

taarruz ekibi gönderdi. Bu askerlerin çoğu Pakistan'ın kuzeybatısından gelen Patanlardı. Birçok genç erkeği yanlarında getirdiler. Bu gençlere sadece silah verilmişti ve ne yaptıklarını bilmiyorlardı. Bu, eline silah verilince güçlü hissetme meselesi ve yağmalama falan... Bu genç erkek gruplarından birisi kaçmaya çalışan bir grup genç kız bulmuş. Onları alıp kendi aralarında bölmüşler. Erkeklerden biri kızlardan birini alıp evine götürmüş ve onunla evlenmiş. Uzun yıllar birlikte yaşamışlar ve bir aile olmuşlar. Onun torunu Tanvir şimdi Londra'da yaşıyor. Bir gün, tamamen şans eseri büyükbabasıyla birlikte Keşmir'in Hindistan tarafından birileriyle karşılaşmışlar ve onlar aracılığıyla büyükannesinin ailesinin tamamının ölmediğini keşfetmişler. Bir kişi hâlâ yaşıyormuş ve o da büyükannenin erkek kardeşiymiş. Tanvir Keşmir'in Pakistan tarafında yaşayan büyükannesini, ailesiyle buluşmak için Hindistan tarafına getirmenin bir yolunu bulmaya karar vermiş. Köylerinin arasındaki mesafe küçük bir köprüden geçerek belki on beş-yirmi dakika sürüyormuş. Ama geçmenin imkânsız olduğu bu küçük köprü, iki ülke ve iki Keşmir arasındaki sınır. İnsanlara yalvararak, mektuplar yazarak, yazılar yazarak, destek toplayarak dört yıl boyunca çalışmış. Bir noktada bana yazdı, başka bir zaman başka birine yazdı ve birçoğumuz büyükannesinin sınırı geçip ölmeden önce erkek kardeşiyle buluşması için bu projeye ilişkilendik. 80'li yaşlarındaydı. İki ay önce bunu başardık. İki ay önce bir şekilde ona bir vize almayı başardık. Sınırı geçti, ailesiyle bir hafta geçirdi, erkek kardeşiyle buluştu ve geri döndü. Bu, olabilecek en güzel şeylerden biriydi. Orada olmayı çok istedim ama gitmem gerçekten çok zordu. Köy içerilerde bir yerdeydi ve oraya yürüyerek gitmezseniz Jammu'ya gidip oradan bir helikoptere binmeniz gerekiyordu. Tanvir ve büyükannesi köprüden geçtiler. Yani insanlar tartışmaya son verecek bir yol bulabildiği sürece geçmişte arkadaş bırakıp bir şekilde çözmek mümkün. Tanvir'in büyükannesi erkek kardeşini muhtemelen bir daha asla göremeyecek. Ama şimdi bunu yapabilmiş olması sayesinde geçmişte bir şekilde geride bıraktığını hissedebilir.

Kuzeydoğu'da Manorama adında bir genç kız var. Bu kadına tecavüz edildiği ve Kuzeydoğu'nun yedi eyaletinden biri olan Manipur'un ordusu tarafından öldürüldüğü söyleniyor. Ordu tarafından militan bir grubun sempatisini olduğundan şüpheleniliyordu. Sadece bu yüzden onu seçip tecavüz edip öldürmüşler. O kadar büyük bir öfke oluşmuş ki, hepsi de yetmiş yaşın üstünde on iki kişilik bir kadın grubu karargâha gidip bu ölümü protesto edip gösteri yapmışlar. Oraya gittiklerinde bir şekilde o kadar öfkeliymiş ki spontan bir şekilde soyunarak protesto etmeye karar vermişler. On ikisi birden, anneler, büyükanneler, elbiselerini çıkarıp orada öylece dikilmişler. Ordunun önünde çıplak durup, tecavüz mü etmek istiyorsunuz, o zaman bize tecavüz edin demişler. Askerleri şok

edip utandırdığı ve merkezi yönetimi harekete geçmeye zorladığı için çok acayip bir şeydi. Sonuçta oradaki ordu karargâhı boşaltıldı ve ordu orayı terk etmek zorunda kaldı. Şu anda orası kamuya açık bir alan. O dava hâlâ devam ediyor ama kadınların bu sembolik hareketi tartışmayı ileriye taşımakta hiç olmadığı kadar büyük bir fark yarattı. Bunun gibi pek çok hikâyeye var. Hindistan bir hikâyeler ülkesi. Türkiye de öyle. Türkiye ve Hindistan arasında eski bağlar var.

Çok teşekkür ederiz.

¹ Bazı Hindu kesimlerinde evlenirken kız tarafının erkek tarafına verdiği mal ya da para. (ç.n.)

² İngiliz sosyal kültürünün en önemli parçalarından birisi olan *pub*'lar, insanların boş vakitlerini geçirdiği, dinlendiği ve bir arada bulunduğu, alkol tüketilen, bizdeki meyhane benzeri yerlerdir. (ç.n.)

³ Sih katliamı olarak da anılan 1984'teki Sih karşıtı isyanlar, Kuzey Hindistan'da, özellikle de Delhi'de dört gün boyunca süren, Hindistan Milli Meclisi'ne ait silahlı grupların silahsız Sih erkekleri, kadınları ve çocukları (yaklaşık on bin ila on yedi bin arası insanı) öldürdüğü şiddet olaylarıdır. Meclis, İndira Gandhi'nin Sih askeri tarafından öldürülmesi üzerine şiddet olaylarını kışkırttı.

⁴ Sihlerin ibadet yerine verilen ad.

⁵ Marathi, Hindistan'ın Maharaştra bölgesinde yaşayan bir Indo-Aryan etnik gruba ve onların kullandığı dile verilen addır. (ç.n.)